

עומסים מפוקפקים: קהילת היהודים המתחדשת בגרמניה

Sveta Roberman

Sweet Burdens:

Welfare and Communalism among Russian Jews in Germany

SUNY, 2015.

ד"ר סוטה רוברמן, מחברת הספר *Sweet Burdens* - כותרת הניתנת לתרגום באופן חופשי כ'עוקס' נעימים' או 'משאות נוחים' - חקרה בעבודת שדה את המהגרים מברית המועצות לשעבר שהגיעו לגרמניה בעשור האחרון למאה העשרים ובעשור הראשון למאה העשרים ואחת. מספרם של מהגרים אלה מגיע כיום, לפי הערכות, לרבע מיליון ואולי אף 300,000.

סוטה רוברמן אינה ראשונה לחקור את המהגרים הרוסים לגרמניה. זהו שדה פורה למדי לסוציולוגים, לסוציו-בלשנים ולפסיכולוגים. ידועים מחקריה של פרופ' לריסה רמניק (Remennick) מאוניברסיטת בר אילן, המרבה לעסוק במחקר השוואתי בין המהגרים מברית המועצות לשעבר - לישראל, לארצות הברית ולגרמניה. רוברמן החליטה לוותר על ההיבט ההשוואתי ולהתרכז ב'קייס', במקרה מסוים. לדעתה, למקרה עצמו יש הרבה תוכן ו'בשר'; לא תמיד ההשוואות יעילות ומביאות לתובנות מעמיקות. להבנתה, שהתחזקה בעת שהותה בגרמניה, המהגרים מרוסיה לגרמניה הם עניין לעצמו והעולים לישראל הם פרשה לעצמה. בהקשר זה היא שמה את עיקר מעייניה בשאלה, שהעסיקה אותה גם בספרה הקודם, **זיכרון בהגירה: חיילי הצבא האדום בישראל** (הוצאת מאגנס, 2005): *איך מבנים שייכות*.

ה'שדה' שהיא בחרה לצורך המחקר האנתרופולוגי היה דווקא חלקה המזרחי של גרמניה. היא הלכה כאן בעקבות חוקר גרמני, וולפגנג אנגלר (Engler), שמדבר על מזרח גרמניה כעל 'מעבדה של המודרניות המאוחרת'. בגלל המעברים המאפיינים את העידן הפוסט סוציאליסטי ועקב האיחוד עם מערב גרמניה, בעיות שקיימות גם במקומות אחרים מוקצנות במזרח גרמניה מאוד. למשל, בעיות האבטלה האופייניות לשוק העבודה הפוסט-תעשייתי. עם זאת, היא מודה שבקביעת חלקה המזרחי של גרמניה כשדה המחקר היה גם יסוד של מקריות - מלגה שקיבלה ממדינת סקסוניה. בלייפציג היא התוודעה לישראליות לשעבר, שהיא ובעלה הגיעו לחלק המזרחי של גרמניה כחברים בתנועה של אינטלקטואלים גרמנים שהתגייסו לסייע בפיתוח האזור הזה. כמי שעומדת בראש אחת ה'קהילות' היהודיות בסקסוניה ומלמדת יהדות, סייעה אישה זו למחברת הספר בכניסה פנימה אל הקהילה. המחקר נערך בין השנים 2005 ל-2011, תוך התעדכנות בהתפתחויות לאחר מכן.

לצורך המחקר ערכה ד"ר רוברמן למעלה מ-80 ראיונות. עיקר התמקדותה היה באנשים בגיל הביניים, משום שהם הקבוצה ה'בעייתית'. אנשים בגיל זה מוצאים את עצמם במצב הקשה ביותר. מהגרים יהודים צעירים מהם מצליחים לעבור אינטגרציה; הם מוצאים עבודה בקלות יחסית ורובם,

העורך מודה לד"ר רוברמן, ששיחתה אתו אפשרה כתיבת סקירה זו.

ספרים

העורך

עומסים מפוקפקים: קהילת היהודים המתחדשת בגרמניה

גם אם לא כולם, מתערים: מסיימים גימנסיה, ומהגימנסיה מגיעים לאוניברסיטה ומשם אפשר להגיע לעבודה מתאימה. לעומתם, המבוגרים ממש, אלו שבגיל פנסיה - חיים כפנסיונרים, ואין להם יעדים שהם צריכים לכבוש. ב'עין הסערה' עומדים המהגרים בגיל הביניים, בשנות השלושים-ארבעים לחייהם, הנמצאים בסביבה שיש בה בעיית אבטלה די עמוקה, ולמהגר השגת עבודה קשה במיוחד.

מצבם טיפוסי בסך הכול למוכר בארצות אירופה, בעיקר במערבה ובמרכזה. כיום בארצות אלה, גם כשאדם מובטל, הוא לא מת ברעב. הקיום הבסיסי שלו מובטח על ידי מדינת הרווחה, יש לו דירה וגם טיפול רפואי בסיסי. אבל הכניסה לשוק העבודה עשויה להיות קשה למדי כשאדם כבר אינו צעיר ממש. מדובר בשוק עבודה פוסט-תעשייתי, רווי; אין בעצם עבודה לכולם. הרבה מהתעודות הרוסיות, המעידות עם סיום מוסד אקדמי, אינן מקובלות באירופה, ובגרמניה עוד גמישים בעניין זה פחות מאשר בישראל ובארצות הברית. עקב מחסור ברופאים בגרמניה, דווקא רופאים שהגיעו מברית המועצות לשעבר לגרמניה הצליחו בדרך כלל ללמוד שם, להתמחות מחדש ולהתקבל לעבודה בבתי חולים. לעומת זאת, למורים ולמהנדסים הרבה יותר קשה בגרמניה מאשר בארצות אחרות שקולטות מהגרים. בהקשר כזה, למדינה קל יחסית 'להחזיק' אדם במצב של מקבל הבטחת הכנסה או לתת לו להתגלגל מקורס הכשרה לקורס הכשרה. הייעוד של הקורסים הוא לכאורה להכין למקצוע חדש, אבל בסופו של דבר הזמן עובר, הגיל מתקדם, ונוצר סוג של מלכודת.

המצב הזה עניין את המחברת מאוד: אובייקט המחקר שלה הוא אדם שבע, שיכול לקנות דברים שהוא זקוק להם, אבל בעצם חיי 'לא מסתדרים'. בווריאציה על מטבע שטבעה חוקרת אוסטרית-בריטית, קְרִי יהודה (Jahoda), שדיברה על מובטלים כמי ש'נידונים לבטלה' (condemned to leisure), רוברמן מדברת על מובטלי תקופתנו כמי ש'נידונים' לצרוך (condemned to consume). במילים אחרות: אנשים, במקרה זה יהודים, הגיעו מברית המועצות לשעבר לגרמניה כדי להיות סוף בעולם 'נורמלי': לא לסבול ממלחמת אזרחים, לא לעמוד בתורים אינסופיים בחנויות וכו'. הם השיגו במידה מסוימת את היעד הזה, אבל משהו עיקרי בחייהם לא עולה יפה.

וישנה כמובן שאלת הזהות - המשמעותית כיום גם לישראלים במלוא חריפותה. המהגרים עצמם, שרוברמן שוחחה אתם בגרמניה, העלו את שאלת הזהות ואת התהייה 'במה הם יהודים'. גם העולים שהגיעו לישראל מברית המועצות לשעבר כמעט לא הביאו אתם מטען יהדות, משום שהמשטר הסובייטי לא אפשר חינוך יהודי ובכלל חשיפה לתרבות יהודית. חלקם הביאו אתם אמנם מעין 'זיכרונות' יהודיים - אכילת מצות 'מסתורית' בפסח, סבא שדיבר יידיש, לפעמים כמה בדיחות או פתגמים יהודיים; אבל בישראל הם מוצאים את עצמם מוטענים בתכנים חדשים - הישראליות עצמה, גוונים שונים של דתיות.

בגרמניה השאלה סבוכה הרבה יותר: הקהילה שפרחה במלא עוצמתה לפני מלחמת העולם השנייה, בעצם לא קיימת; אחרי המלחמה התהוותה שם קהילה חדשה, די קטנה ומסוכסכת בתוכה. המהגרים היהודים מברית המועצות לשעבר מבינים מצדם שהם לא הגיעו לגרמניה 'סתם': הם התקבלו בארץ זו 'בתנאי' משתמע שהם יחדשו את החיים היהודיים שם. השאלה היא: איך עושים את זה? איך הם מצדיקים את התקוות שתלו בהם ו'משיבים גמול' למארחים? יש כמובן שאלה של מחויבות מוסרית כלפי הקהילה היהודית שחייה במקום לפני השואה. המהגר היהודי שנמצא בגרמניה עכשיו ותוהה מעט על טעם קיומו במקום, מרגיש צורך 'להמציא' תוכן ליהדותו.

החוקרת מצאה שלא רבים מתחרטים על הצעד שעשו בבואם לגרמניה, אבל מצבם מורכב. עם הזמן חלק מהם רואים בישראל מקור של שייכות, של הזדהות. גרמנים ממש הם הרי לא יוכלו להיות; גם 'רוסים' לא נוח להיות שם - הדימוי של הרוסי בעיני הגרמנים אינו חיובי; הוא קשור באימי הדיקטטורה

של סטלין, בגולאגים, במלחמת העולם השנייה. 'רוסי' גם אינו ממש אירופאי מבחינת הגרמנים. מאידך, גם להיות יהודי - קשה; חסר למהגרים ממוצא יהודי הבסיס של חיים יהודיים, ובגיל מבוגר לא כל כך קל לסגל או להטמיע זאת.

בעקבות ההגירה הגדולה מברית המועצות לשעבר לגרמניה הוקמו שם 100 קהילות יהודיות. לדברי ד"ר רוברטן, יצירת ה'קהילות' אינה בגדר כישלון גמור, אבל גם אי אפשר להגדיר אותה כהצלחה. לפעילויות המרכזים הקהילתיים מגיע בעיקר הדור המבוגר, אבל גם צעירים ובני נוער אינם מוקירים רגליהם משם. הם לומדים עברית, יהדות. בכל זאת, היעד ליצור יהודי 'בריא', שמרגיש שיש לו תעודת זהות ערכית ותרבותית שהוא גאה בה, רחוק עדיין מהישג.

ספרים

העורך

עומסים מפוקפקים: קהילת היהודים המתחדשת בגרמניה